

FIGYELŐ

A 150 éves Szaltükov-Scsedrin Könyvtár történetéhez. Másfél századdal ezelőtt, 1814. január 14-én (2-án) nyitották meg ünnepélyesen az Első Állami Nyilvános Könyvtárt Péterváron. Az orosz művelődéstörténet akkori időszakának egyik fontos eseménye volt ez. A könyvtár legjobb munkatársai révén, mint A. A. KRÜLOV, V. SZ. SZOPIKOV, A. F. BÜCSKOV, V. I. SZOBOL'SCSIKOV, V. V. SZTASZOV stb. már a forradalom előtti években tekintélyt vívott ki magának az orosz társadalom haladó köreiből. A cárizmus és a burzsoá-földbirtokos rendszer körülményei között eléje tornyosuló számos nehézség ellenére, a Nyilvános Könyvtár jelentős mértékben járult hozzá az orosz tudomány és műveltség fejlődéséhez. A könyvtár azonban csak a Nagy Októberi Szocialista Forradalom után került abba a helyzetbe, hogy tevékenységét minden formájában átszervezze, s így a szocializmus és kommunizmus építését szolgáló könyvpropagandában jelentős sikereket érjen el.

Az Állami Nyilvános M. E. Szaltükov-Scsedrin Könyvtár könyv- és kéziratállományának gazdagsága, valamint az általa kiszolgált olvasók száma tekintetében ma már — a Lenin Könyvtár után — a világnak olyan nagy nemzeti könyvtáraival áll egysorban, mint a Library of Congress, a British Museum és a Bibliothèque Nationale. A Nyilvános Könyvtár az orosz könyvek és folyóiratok értékes, az országban a legteljesebb gyűjteményével rendelkezik. Egy rövid tanulmányban lehetetlen felsorolni a könyvtár minden kincsét. Az orosz nyelvű nyomdatermékek közül őrzi a könyvtár az első, évszámmal ellátott könyvet, az *Aposztolt*, amely 400 évvel ezelőtt jelent meg az orosz ősnymondász, Ivan FEDOROV sajtója alól. Ott vannak az orosz kultúra nagyszerű emlékei között helyet foglaló, I. PÉTER korában megjelent könyvek, köztük az első, polgári írással nyomott kiadványok.

Az oroszországi forradalmi mozgalom tanulmányozásának felbecsülhetetlen forrása a *Vol'naja Ruszskaja Pecsat'* gyűjtemény. Ebben az 1853 és 1917 között külföldön vagy Oroszországban illegálisan megjelent forradalmi kiadványok találhatók.

Nagy történeti értékük van a forradalom előtti orosz helyi önkormányzatok (zemsztvok) kiadványainak, a XVII—XVIII. századi orosz ponyvairodalomnak, a szovjet hatalom első éveiben megjelent röplapoknak és a *Leningrád a Nagy Honvédő Háború éveiben* gyűjteménynek.

A Szovjetunióban élő 89 nép nyelve van képviselve az állományban a Szovjetunió népeinek irodalmát tartalmazó részében.

A könyvtár büszkesége a MARX, ENGELS, LENIN műveinek különböző nyelvű kiadásából összeállított gazdag gyűjtemény, benne — többek között — a *Kommunista kiáltvány* londoni kiadása (1848).

Igen ritka kiadványokat tartalmaz a *Roszszika* (Russica) gyűjtemény, amelyben az 1917 előtt külföldön megjelent, Oroszországra vonatkozó könyvek vannak összegyűjtve.

A franciaországi forradalmi mozgalmak történetének tanulmányozása szempontjából nagy értéke van a francia—porosz háború és a Párizsi Kommun idején megjelent könyvek, folyóiratok és rölapok gyűjteményének.

A Könyvtár külföldi állományában őrzi VOLTAIRE magánkönyvtárát is.

Magyarország történelmével kapcsolatban is értékes művek találhatóak a Ritka Könyvek Osztályának különböző gyűjteményegységeiben. Kiemelhetjük a HESS András nyomtatta 1473-i *Chronica Hungarorum* egy példányát. VOLTAIRE magánkönyvtárában az Osztrák—Magyar Monarchia történetére vonatkozó számos nyomtatvány mellett vannak kéziratok is, amelyek felkeltették a magyar tudósok figyelmét. VOLTAIRE könyvtárának egyik kéziratkötege tartalmaz egy hozzá intézett levelet, továbbá neki küldött francia versek és különböző levelek gyűjteményét, amelyek szerzője gróf FEKETE János, aki korának irodalmi, de főként színházi életére volt befolyással.

A Ritka Könyvek Osztályának állományában vannak Magyarország történelmét közvetve érintő kiadványok, különösképpen a XVI. században Erdély területén megjelent részben cirill (egyházi szláv), részben latin betűs könyvek.

A világon ismert mintegy 40 000 ősnymtatvány közül 4000-ból van példány a Nyilvános Könyvtár állományában. Ugyanott kb. 7000 darabból álló Aldina és Elzevir gyűjtemény is található.

Nagy teljességgel szerepelnek a könyvtár állományában a hazai és külföldi kiadású kották, földrajzi és topográfiai térképek, vázlatok gyűjteményei, köztük XV—XVIII. századi térkép- és atlaszritkaságok.

Világhíresek a könyvtár gazdag kéziratgyűjteményei, amelyekben a világ több mint 50 nyelvének írásos emlékei találhatóak, és pedig nemcsak papírra, hanem cserépre, fakéregre, pálmalevélre, papiruszra, pergamenre, selyemszövetre stb. írtak is.

Nem lehet megindulás nélkül szólni arról, hogy a könyvtár kéziratgyűjteményében van az első, évszámmal ellátott orosz kézírásos könyv: a 900 éves, művészi kiállítású *Ostromirevo evangelie*, úgyszintén, a híres *Lavrento'evszkaja letopisz* legrégebbi jegyzéke. A Kéziratosztályon megtalálhatók az orosz és a világkultúra olyan kiemelkedő képviselőinek az eredeti kéziratái, mint LERMONTOV, GOGOL, ZSUKOVSKIJ, DOBROLJUBOV, GLINKA, MUSZORGSZKIJ, RIMSZKIJ-KORSZAKOV, BACH, MOZART, BEETHOVEN, LISZT és sokan másoké. Ugyancsak a Kéziratosztályon őrzik I. PÉTER, SZUWOROV, KUTUZOV, ROBESPIERRE, DANTON, NAPÓLEON, CROMWELL, HUSZ János, GARIBALDI kézírását. LENIN kezdeményezésére szerezték meg és adták át a Nyilvános Könyvtárnak PLEHANOV levéltárát és magánkönyvtárát.

A Kéziratosztályon őriznek egy XV. századi olasz kódexet MÁTYÁS király könyvtárából.

Az orosz nemzeti könyvtár roppant gazdag könyv- és kéziratállományának létrejötté munkatársainak sok nemzedéke és a hazai értelmiség számos képviselőjének az erőfeszítéséhez fűződik. Ők méltán tartották a könyvtárat a nemzeti műveltség kincses-tárának és annak szolgálatát állampolgári kötelességüknek.

A Könyvtár állománygyarapítási történetének egyik legragyogóbb lapja LENIN nevéhez fűződik. A könyvtár 1909. évi évkönyve a könyvet ajándékozó személyek között említi a „V. Ul'janov” családot. A „V. Ul'janov Genfből” feliratú gyarapítási jegyzékekben a *Proletarij* és a *Raszsvet* című újságok 43 száma, továbbá 38 brosúra és rölap szerepel.

A Könyvtár belföldi kiadványokkal való ellátásának legfontosabb forrása — 1810 óta — az ország területén megjelenő minden sajtótermék két ingyenes kötelespéldányának a beszolgáltatása.

A Könyvtár jelenleg 76 ország 2100 könyvtárával, tudományos központjával, kiadóival folytat kiadványcserét. Ezek között szerepel 17 magyar intézmény is, így

az Országos Széchényi Könyvtár, az Akadémiai Könyvtár, az Egyetemi Könyvtár, a Párt-történeti Intézet és más magyarországi tudományos intézetek, könyvtárak.

A nemzetközi csere révén egyedül 1962-ben, 75 465 könyvet, folyóiratot és hírlap-évfolyamot kapott a könyvtár, amelynek összállománya jelenleg 14 millió raktári egység.

Gyűjteményeit bőségesen vették igénybe olyan kiváló tudósok, irodalomkritikusok, publicisták, írók és művészek, mint MENDELEEV, PIROGOV, PAVLOV, TIMIRJAZEV, CSERNÜSEVSKIJ, DOBROLJUBOV, TOLSZTOJ, KOROLENKO, REPIN, VASZNECOV, MUSZORG-SZKIJ és BORODIN. Használta a Könyvtár állományát PLEHANOV és a szovjet irodalom megalapítója: Maxim GORKIJ is. Nagy barátja volt a könyvtárnak KRUPSZKAJA. A Könyvtár büszkesége, hogy 1893—1895-ben állandó olvasója volt LENIN, aki itt készítette elő könyveit, referátumait, cikkeit és beszédeit a narodnyik mozgalom és a legális marxizmus ellen. LENIN, aki mélyreható és alapos ismerője volt a könyvtárügynek, a Nyilvános Könyvtár problémáit közelinek érezte magához, és megértést tanúsított irántuk.

Röviddel a forradalom győzelme után LENIN feljegyzést készített *A Petrográdi Nyilvános Könyvtár feladatairól* címmel, amelyben felvázolta a cári Nyilvános Könyvtárnak a nép szolgálatában álló könyvtárrá való átalakításnak a munkaprogramját. Ezek a könyvtárügyet érintő lenini eszmék és elvek később testet öltöttek és tovább fejlődtek az SZKP ideológiai munkája nyomán.

Jelenleg ötezernél több olvasó keresi fel naponta a Könyvtárat, köztük akadémikusok és egyetemi hallgatók, mérnökök és munkások, orvosok és agronómusok, pedagógusok és művészek — foglalkozásuknak megfelelően a legkülönbözőbb érdeklődéssel és olvasói igénnyel.

„A Szovjetunióban nincs olyan tudós, nincs olyan író, aki ne gondolna hálával és szeretettel a Nyilvános M. E. Szaltükov-Scsedrin Könyvtárra — írta K. A. FEDIN. — Gazdag könyvgyűjteményeivel, odaadó dolgozói nemzedékeinek kezemunkájával és agyával a Nyilvános Könyvtár valóban sokat tett népeink történelme számára.” (FEDIN, K. A.: *Hálával és szeretettel*. Leningradzkaja Pravda, 1939. január 14.)

1962-ben 32 állam olvasója szerepel a Könyvtár nyilvántartásaiban.

Figyelembe véve olvasói heterogén összetételét, a Nyilvános Könyvtár még az 1930-as évek elején — elsőként az országban — bevezette az olvasótermekben a szakok szerint differenciált olvasószolgálatot. Jelenleg a Könyvtárnak 28 olvasóterme van 2168 férőhellyel.

1962-ben a Könyvtár 1 983 000 látogatást tartott nyilván, és 8 996 000 raktári egységet kölcsönzött ki az olvasóknak. A látogatások száma ily módon csaknem kétszeresen múlta felül a háború előtti legmagasabb látogatottsági színvonalat, és nyolcszor nagyobb volt a forradalom előttinél.

A könyvtárközi kölcsönzés keretében 1962 folyamán az ország 2037 könyvtárának 132 000 művet küldtek ki. A kölcsönzők között 27 ország 87 könyvtára is szerepel.

Írásbeli érdeklődésre 1962-ben összesen több mint 3000 irodalomjegyzéket küldött ki a Könyvtár más városbeli szovjet címzeteknek és 500-on felül külföldi intézményeknek.

Az SZKP KB ideológiai kérdésekre vonatkozó határozatainak világánál különös jelentőséget kap a könyvtárnak ama munkája, amelyet a Párt és a kormány legfontosabb határozatainak és a marxizmus-leninizmus klasszikusai műveinek a propagálásával, valamint a legértékesebb tudományos és szépirodalom feltárással végez.

A Könyvtár országos jellegű könyvtártudományi, bibliográfiai és könyvtörténeti tudományos kutatóintézet. A forradalom előtti tudományos munkája és publikációs tevékenysége nagymértékben függött kisszámú munkatársainak kezdeményezésétől és kutatásra való hajlandóságától. Csupán a szovjethatalom idején teremtődtek meg a szükséges feltételek a tervszerű tudományos kutató tevékenység számára.

Különösen megélnékült a tudományos munka a legutóbbi években. Átlagosan több mint 400 nyomtatott ív kerül kiadásra évenként. Jelentős figyelmet fordít a Könyvtár a Párt és a kormány határozatait propagáló, valamint a marxizmus—leninizmus tanulmányozását segítő ajánló bibliográfiai segédletek készítésére.

Az ajánló bibliográfiai jegyzékek mellett nagy erőfeszítések történtek a nagyszabású általános és szakbibliográfiák kiadására is.

A Nyilvános Könyvtár jelentős teret biztosít a központi katalógusok építésének, az egyes különgyűjtemények nyomtatott katalógusainak a munkájára. 1961-ben közzétette a VOLTAIRE-könyvtár katalógusát. A szovjethatalom éveitől eddig több mint 50 — a Könyvtár kéziratállományát feltáró — mű jelent meg.

Az utóbbi években a Könyvtár tudományos tevékenységében jelentős helyet foglal el a könyvtártudomány művelése. E munka keretében jelent meg például I. K. KIRPICSEVA *Bibliografija v pomoscs naucsnoj rabote* című könyve, amelyet már ismételtelen kiadtak a Német Demokratikus Köztársaságban is.

Az elmúlt évtizedek alatt a Nyilvános Könyvtár azon szolgáltatásaival, amelyeket az olvasószolgálat, továbbá a könyvtártudományra és a bibliográfiára vonatkozó tudományos kutató és módszertani munka előkészítése és kiadása, s végül a közművelődési könyvtáraknak nyújtott operatív-gyakorlati segítség megszervezése terén teljesített, kivette részét a közös nemzeti ügy: — a kommunista társadalom felépítésének és az új embertípus nevelésének a munkájából.

(Ford. BECK Oszkár)

V. M. BARASENKOV

Hatszáz éves a Jagelló Könyvtár. A krakkói egyetemet 1364 májusában alapította NAGY Kázmér lengyel király. Közép-Európában ez volt a második egyetem, csupán a prágai előzte meg. Külön könyvtár alapításáról ugyan nem szólnak a feljegyzések, azonban az írások és könyvkereskedőket megemlíti az alapítólevél, és nem képzelhető el a doktorok, magisterek, de még a tanulók munkássága sem kéziratok kódexek és jegyzetek nélkül. Így méltán ünnepli meg a Jagelló Könyvtár ezt az évfordulót az egyetemmel együtt.

Hat évszázad történetét csak főbb vonásaiban lehet itt felvázolni. 1400-ban JAGELLÓ ULÁSZLÓ, felesége HEDVIG hagyatkozásából, újjászervezte az egyetemet, s a Szent Anna utca sarkán levő, máig is fennálló, későgótikus stílusú épületet adományozta részére. Itt, a Collegium Maius-ban, talált otthonra évszázadokon át a könyvtár is.

A könyvállomány a könyvtár keletkezése pillanatától a Nemzeti Nevelésügyi Bizottság reformjáig (1780) jóformán kizárólag adományok útján, mindenekelőtt a professzorok adománya folytán növekedett. Nem hiányoztak azonban az egyetem növendékeinek, a királyoknak és főuraknak, majd a könyvkereskedőknek, a kiadóknak és a szerzőknek az ajándékai sem. A XV. században a könyvtár számos értékes kézirattal gyarapodott, illuminált liturgiái és imakönyvekkel, jogi statutumokkal, filozófiai kódexekkel stb. A következő századból legnevezetesebb KOPERNIKUS: *De revolutionibus orbium coelestium* c. művének kézírata és BEHEM Baltazar *Kodexe*, tele a középkori krakkóiak életét bemutató miniatúrákkal. Magyar szempontból legérdekesebb a *Regestrum bursae Hungarorum Cracoviensis* (1493—1558), amely 823 magyar tanuló nevét őrzi. 1500 körül az egyetem hallgatóinak 18%-a magyar.

Az első lengyel nyomdát Krakkóban állították fel, s itt jelent meg az első lengyel nyelvű könyv is 1513-ban. (Majd az első magyar nyelvű könyv 1533-ban.) Így nem meglepő, ha a Jagelló Könyvtárnak van a legrégebb ősnymtatvány-gyűjteménye Lengyelországban, bárha számra más, újabb könyvtárak felülmúlják. Polonikákon kívül megtalál-

hatók itt a klasszikusok és a humanisták első kiadásai, mert a könyvnyomtatás elterjedésének idejétől fogva egészen a XVI. század végéig a könyvtár ki tudta egészíteni állományát az Európában megjelent legértékesebb művekkel.

A könyvtár virágzásának első korszaka azonban bevégeződik a XVI. századdal. A reformáció terjedésével a külföldi tanulók, így a magyarok is, inkább a német egyetemekre mentek, s a konzervatív krakkói egyetemen a XVI. század közepétől megkezdődött a tanulók számának lassú csökkenése. Az egyetem hanyatlása hatással volt a könyvtár sorsára. A XVII. században csak jelentéktelenül növekedett, s nem is használták annyit, mint az előző században.

A Jagelló Könyvtárnak majdnem négyszáz éven át nem volt egységes, szorosan összefüggő szervezete. Az egyetem területén, az egyes karok mellett három különálló könyvgyűjtemény volt, a legnagyobb a Collegium Maius-ban. Ezeken kívül állottak a tanulók bursáinak könyvtárai s az egyes protektorok hagyatékai. Az egyetemi épületeket elpusztító egyik tűzvész után, 1517-ben OBIEDZIŃSKI professzor jelentős adományával lehetővé tette a könyvtár helyiségének újjáépítését. A Collegium Maius nagyszerű gótikus terme máig az ő nevét viseli.

Az 1780-as években a Nemzeti Nevelésügyi Bizottság reformjai következtében az egyetem, a könyvtárral együtt reneszánszát élte. Az egyetemen KOLLATAJ Hugo bevezette a lengyel tanítási nyelvet. Ekkor hozták létre az egyetemi kollégiumok (karok) s a hallgatók bursáinak könyvgyűjteményeiből, továbbá négy volt jezsuita könyvtár egyesítéséből az általános, központi egyetemi könyvtárat. Helye a Collegium Maius maradt. A Bizottság rendeletéből véghezvitt leltározásból kitűnik, hogy akkori állománya 1926 kézirat és 10 794 mű, 32 000 kötetben. A könyvtáros számára rendelt állandó évi fizetés lehetővé tette a katalógizálás megkezdését, a legszükségesebb beruházások megtételét és mindenekelőtt a nélkülözhetetlen könyvek megvételét.

Lengyelország harmadik felosztása 1795-ben azonban közel harminc évre lefékezte a könyvtár fejlődését. Az osztrákok először meg akarták szüntetni az egyetemet és Bécsbe szállítani a könyvtárat, majd erről lemondva megkezdték az egyetem germanizálását. A „Krakkói Köztársaság” idején (1815—1846) hiába volt papiroson független a város, a három megszálló hatalom reakciós előírásokkal bilincsbe verte az egyetem autonómiáját, majd a más uralom alá tartozó diákokat kitiltották, úgyhogy a hallgatók száma 150 alá szökkent. A Jagelló Könyvtár három egymás után következő könyvtárosa is csak a legszükségesebb teendők teljesítésére szorítkozhatott.

BANDKIE Sámuel negyedszázados munkával (1811—1835) és két alkalmazott segítségével feldolgozta a volt jezsuita s az egyetemi gyűjteményeket, növelte az állományt, új helyiségeket szerzett, s ezeket megnyitotta a közönség számára. A könyvtár történetét is megírta. Egyúttal mint professzor az egyetemen megvetette a lengyel történettudomány és bibliográfia alapjait. ESTREICHER Karol (1869—1905) igazgatásának ideje a Jagelló Könyvtár újabb virágkora. Az egyetem 1870-ben visszakapta önkormányzatát, és ismét lengyelül adhattak elő. A megnövekedett költségvetés segítségével ESTREICHER számos bővítést és újítást hajthatott végre. Lengyel nemzeti könyvtárat akart teremteni, s ezért szenvedélyesen gyűjtötte a polonikákat. A könyvtár ezen gyűjteménye alapján írta meg a 23 kötetes *Bibliografia Polskát*, a lengyel könyvészet alapvető nagy művét. Ezt ESTREICHER Stanislaw, majd a második világháború után a Jagelló Könyvtár dolgozói folytatták. Ebben az időben készült el a kéziratok katalógusa is.

Már az első világháború után szűknek bizonyultak a Jagelló Könyvtár raktárai, s a megnövekedett hallgatóságnak (1914/15-ben 443, 1938/39-ben 5381) sem tudtak elég olvasóhelyet biztosítani a sokszázados falak között. Ezért még a harmincas években új épületet kezdtek emelni. Mielőtt teljesen berendezték volna, kitért a második világháború. A németek a könyvtárat bezárták, új épületét pedig rádió-stúdió szá-

mára kezdték átalakítani. Leszedték a legfelső emeletek födémét, s a munka folytatását csak az építészeti vizsgálat szakította félbe, amely megállapította, hogy rombadőlhet az egész épület. A leszerelt részek újjáépítését csak a háború után folytatták a lengyelek.

1940 tavaszán végrehajtották a könyvtár átszállítását a Collegium Maiusból az új épületbe. A hitleristák a könyvtárnak még a nevét is eltörölték, *Staatsbibliothek Krakau* lett, igazgatója pedig a berlini egyetemi könyvtár volt igazgatója. Németek számára nyitották meg, s csak azok a lengyelek használhatták, akik német hivatalokban dolgoztak. 1944 nyarán az evakuációs terv szerint a kézikönyvtári anyagot Sziléziába szállították. A lengyel raktári dolgozók azonban a ládák egy részét elrejtették, s a kiszállított könyvek is szerencsésen visszakerültek egy év múlva.

A háború után új korszak kezdődött a Jagelló Könyvtár életében. Az ország második könyvtára lett (első a varsói Biblioteka Narodowa), de a lengyel egyetemi könyvtárak közt most is a legnagyobb. Bár kötelezpéldányokat kap, mégis tetemes évi dotációja van lengyel könyvek és folyóiratok beszerzésére. Hatalmas, modern épületét kibővítették. Az elmúlt ősszel, a jubileumi év megnyitásakor adták át az új, hozzáépített részt. 12 olvasótermében 543 hely van. A múlt évben 10 120 beiratkozott olvasó több mint 300 000 könyvet olvasott, ill. kölcsönzött. A könyvtár állománya 1 106 322 könyv és periodika, 100 067 régi nyomtatvány (ebből 3248 incunabulum), 12 712 kézirat, 38 112 grafikai mű, 28 019 kotta, 8633 térkép, 143 683 aprónyomtatvány, 4154 mikrofilm. 150 dolgozójából 5 önálló tudományos dolgozó, 17 diplomás könyvtáros, 80 könyvtáros, 14 adminisztratív dolgozó, 34 egyéb. Dolgozói sokirányú tudományos munkát végeznek. Periodikus kiadványuk a *Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej*, amely 1949-ben indult és 1957 óta nyomtatásban jelenik meg. Cikkeket közül a könyvtár történetéből, valamint közli a legújabb és legfontosabb külföldi könyvek gyarapodási jegyzékét. A 600 éves jubileumra elkészült a *Historia Biblioteki Jagiellońskiej*, a könyvtár története s a kézirat-katalógus első két része. Kiadásra készítik elő a könyvtár XVI. századi polonikáinak katalógusát, a könyvtár bibliográfiáját s más kisebb bibliográfiákat. A könyvtár dolgozói a Nemzeti Múzeum épületében rendezik *Az egyetem története könyvekben és dokumentumokban* c. kiállítást. A legrégebb kiadványoktól kezdve itt láthatók a legújabbak is: az egyetem jubileumi kiadványai, az egyetem története négy kötetben, az egyetemi levéltár története, az egyetemi múzeum útmutatója, az egyetem jelvényeiről szóló munka, fontos monográfiák, különböző bibliográfiák, díszalbum az egyetemről stb. A jubileumi kiadványok ívszáma összesen 470 lesz.

A Jagelló Egyetem egész múltját tükrözi ez a kiállítás, s egyúttal az egész lengyel kultúra sokszázados múltját. Haladó hagyományok alapján építeni az emberibb és kulturáltabb jövődőt, ez volt és lesz a hatszáz éves krakkói egyetem célja, s ebben segíti mindig a Jagelló Könyvtár.

IZSÉPY EDIT

A folyóiratcímek rövidítéséről. Az 1961 őszén Gödöllőn megrendezett Országos Bibliográfiai Értekezlet ajánlásai között szerepel — többek között — az, hogy felül kellene vizsgálni a bibliográfiai vonatkozású szabványokat. A cirillbetűs címek átírására vonatkozó szabvánnyal és általában a transliterálás kérdéseivel a *Magyar Könyvszemle* hasábjain azóta egész sor cikk foglalkozott, a többi szabványhoz azonban nem szólt hozzá senki. Ebből azt gondolhatnánk, hogy ezekkel kapcsolatban nincsen semmiféle probléma. Pedig PÁLVÖLGYI Endre a hazai kurrens bibliográfiákat elemezve megállapította: „Ahány bibliográfia, annyiféle rövidítés: ez a jelenlegi helyzet.”¹ Ezt a megállapítást kiterjeszt-

¹ *Kurrens szakbibliográfiáink helyzete.* Magyar Könyvszle. 1962. 78. évf. 1. sz. 88. l.

hetjük az elsődleges szakirodalmat tartalmazó kiadványokra is. A folyóiratcímek rövidítésével foglalkozó MSz 3404 szabvány 1951-ben jelent meg, mégsem sikerült mindmáig érvényre jutnia. Ezért igyekszünk az alábbiakban néhány gondolatot felvetni ezzel a szabvánnyal és általában a folyóiratcímek rövidítésével kapcsolatban.

A folyóiratcímek egységes rövidítése régi törekvése a tudományos kutatóknak, a kiadóknak és a szerkesztőségeknek, valamint a bibliográfiai és dokumentációs szakembereknek egyaránt. A kérdés történetét nemrég foglalta össze DEZSÉNYI Béla.² Egységes megoldáshoz azonban sem hazai, sem nemzetközi vonatkozásban nem sikerült jutni. A periodikák közismert szaporodási üteme, a komplex kutatások terjedése egyre jobban sürgetik a megoldást, mert a jelenlegi helyzet, a különböző (gyakran ellentétes) szokások, rendszerek sok hiábavaló munkát okoznak, sőt olykor megtalálhatatlanná tesznek közleményeket.

1. *A magyar szabvány és a nemzetközi szabványajánlás.* A magyar szabvány három évvel előbb jelent meg, mint a Nemzetközi Szabványügyi Szervezet (ISO) ajánlása: az R 4^a. Mindkettő azonos elveket tart szem előtt, ezek megfogalmazása azonban nem egyöntetű, több eltérést találunk. A magyar szabvány érdemének csorbitása nélkül talán természetesnek is mondhatjuk, hogy a hosszabb előkészítés alapján, számos ország szakembereinek közreműködésével készült ISO-ajánlás egyértelműbb és pontosabb. A különbségek általában nem nagyok, de mégis csökkentik a nemzetközi egységesítést. Lássuk sorjában az eltéréseket:

A magyar szabvány az ISO-ajánlással (3/c bekezdés) ellentétben nem mondja ki, hogy a kivételesen *hosszú címek* esetében a névelőkön, kötőszavakon és viszonzyszavakon kívül más, kevésbé fontos szavak is elhagyhatók.

Ugyancsak az ISO-ajánlás pontosabb meghatározása, hogy a rövidítés általában úgy történik, hogy a *szó utolsó betűit*, de legalább kettőt, elhagyjuk, s helyükre pontot teszünk (4. pont). Kivételt jelent a 6. pontban említett eset: szükség esetén ugyanis lehetőséget ad a többesszám jelölésére (pl. Jahrbuch = Jb.: Jahrbücher = Jb-r). A magyar szabvány (3.09 pont) kategorikusan kizárja a többesszám jelölését, a rövidítés módjáról pedig nem szól.

A magyar szabvány 3.08 pontja meghatározza, hogy a rövidítésben mégis szereplő *névelőt, kötőszót, viszonzót* hogyan rövidítjük. Ezek között található az „and = a.” rövidítés is. Az ISO-ajánlás ellenben határozottan kimondja, hogy az „and” nem rövidíthető. (A magyar szabvány felsorolása egyébként is bővebb, mert rendelkezik a „für = f.” és a „zu, zum, zur = z.” esetéről is. Ezekről az ISO-ajánlás ugyan nem szól, de megfelelnek az általános gyakorlatnak.)

A magyar szabvány 3.10 és az ISO-ajánlás 10. pontja az *összetett szavak* rövidítéséről egyformán úgy rendelkezik, hogy különálló szavakként kell őket kezelni. Az ISO-ajánlás azonban a külön rövidített tagok közé kötőjelet tesz, ami a feloldást könnyebbé és egyértelműbbé teszi. (Tehát pl. az *Irodalomtörténeti Közlemények* a magyar szabvány szerint „Irod. tört. Közl.”, az ISO-ajánlás szerint „Irod.-tört. Közl.”)

A magyar szabvány 3.11 és az ISO-ajánlás 7. pontja a *több nyelven megtalálható, azonos és hasonló értelemben használt szavak* rövidítéséről rendelkezik. A magyar szabvány csak azt mondja ki, hogy azokat „nyelvük helyesírási szabályai szerint rövidítjük”. Az ISO-ajánlás ehhez hozzáteszi (amit a magyar szabvány példái is mutatnak), hogy ezek azonos módon rövidítendők.

² *L'abréviation des titres de périodiques.* Magy. Könyvszle. 1957. 73. évf. 3. sz. 223–227. 1. és *Normungstendenzen im ungarischen wissenschaftlichen Zeitschriftenwesen.* Zbl. Bibl.-Wes. 1958. 72. Jg. 4. H. 189–204. 1.

³ Röviden ismertette BARTA Gábor: *A Nemzetközi Szabványügyi Szervezet (ISO) új könyvtári vonatkozású ajánlásai.* Magy. Könyvszle. 1956. 72. évf. 4. sz. 338. 1.

A magyar szabvány 3.13 és az ISO-ajánlás 11. pontja foglalkozik azokkal az esetekkel, mikor a címrövidítést ki kell egészíteni a *megjelenési hellyel*. A különbség a két rendszer között az, hogy az ISO-ajánlás szélesebb körben alkalmazza a városnév említését. Az ország nyelvétől eltérő nyelven megjelenő és a különböző helyeken kiadott azonos című folyóiratokon kívül abban az esetben is jelöli a városnevet, ha különböző nyelvű folyóiratok rövidítése azonos formájú. A magyar szabvány ebben az esetben inkább a névelővel utal a nyelvre (vö. 3.074). További eltérés ebben a vonatkozásban, hogy az ISO-ajánlás zárójelbe téteti a városnevet (esetleg rövidített alakban!), a magyar szabvány viszont anélkül. A zárójeles megoldás pontosabb: megkülönbözteti a címet és a megjelenési helyet, a magyar szabvány szerinti rövidítésből ugyanis nem derül ki egyértelműen, hogy a városnév a címhez tartozik, vagy csak megkülönböztető elemként szerepel-e ott.

A magyar szabvány 3.14 és az ISO-ajánlás 12. pontja ellentétesen rendelkezik. *A személynevekkel kezdődő címek* esetében a magyar szabvány a keresztnév elhagyását írja elő, az ISO-ajánlás ellenben a címlapon szereplő teljes névalak kiírását kötelezőnek tartja. Az utóbbi megoldást tartjuk helyesnek, hiszen a kutató, a könyvtáros, a bibliográfus a megcsonkított névalak esetében a folyóiratot nem fogja megtalálni sem könyvtári katalógusban, sem folyóiratjegyzékekben.

A magyar szabvány 3.05 pontja felsorol néhány, a *folyóiratjellegre utaló szót*, amelyet egy betűvel kell rövidíteni. Ezek közül kettő: a „B. = Biuletyn, Buletin, Bjulleten’, Boletim, Boletín, Bolletino, Buletinul, Bulletin” és a „R. = Review, Revista, Revue, Rivista” ellentétben áll a 3.11 ponttal, s alkalmazásuk megnehezíti a rövidített formából az eredeti nyelv megállapítását, vagy a városnév kiegészítő jelölését teszi szükségessé. A nemzetközi gyakorlatban ezeket a szavakat többnyire nem egy betűvel rövidítik.

Egyik rendszer sem intézkedik elég pontosan az *írásképek* használatáról, de az ISO-ajánlás 4. pontjából következik, s az ajánlásban szereplő példák is azt igazolják, hogy az elhagyott betűk helyére pont kerül, viszont ha a szó utolsó betűjét kiírjuk, utána nem teszünk pontot (pl. „Jb-r”). Természetesen ugyanez a helyzet, ha a cím utolsó szavát teljesen kiírjuk. A címrövidítés és az utána következő adatok (évszám, kötetszám stb.) közé ilyen esetben ne tegyünk pontot, mert akkor nem derül ki egyértelműen, hogy az utolsó szót rövidítettük-e, vagy az teljes alakban szerepel.

Végül a magyar szabvány megengedi „a folyóirat által saját megjelölésére használt — ill. szakmailag közismert — szigla, ill. sziglaszerű címrövidítés” alkalmazását is. Az ISO-ajánlás éppen ezt a kettősséget kívánja megszüntetni. A sziglakérdésével más alkalommal részletesebben is foglalkozunk, hiszen a dokumentációs gyakorlatban ez most előtérbe került.

2. *A magyar címrövidítési gyakorlat.* Bevezetőnkben már kijelentettük, hogy a magyar szabványt nem alkalmazzák minden szakterületen. Ennek a pontosabb megállapítására egy sor bibliográfiát és szakfolyóiratot vizsgáltunk meg szűrőpróbaszerűen a legkülönbözőbb tudományágakból.

A *Magyar Folyóiratok Repertórium*a alkalmazza legkövetkezetesebben a szabvány szerinti rövidítést. Szíglát nem használ.

A könyvtártudományi kiadványok közül *A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében* (Bp. 1963) című kötetben megjelent terjedelmes bibliográfia részben teljesen kiírja a címeket (még a névelőt is!). Az egy szóból álló (és így nem rövidíthető) címeken kívül teljes alakban szerepelnek olyanok, mint pl. *Husadik Század, Képes Ujság, A Könyvtáros, Művészi Ipar, Nouvelle Revue de Hongrie* stb. Más címeket szabvány szerint rövidít, pl. *Erd. Muz., Győri Szle, Pressb. Ztg., Tud. Gyűjt., Ung. Rev., Vas. Ujs.* stb. (Ezek közül egyesek inkább az ISO-ajánlásnak, mint a magyar szabványnak felelnek meg.) Él azonban a szíglákkal is, pl. *Sz* (= Századok), *MNy* (= Magyar Nyelv), *ZfBw* (= Zentralblatt für Bibliothekswesen) stb.

Az *Irodalomtörténeti Közlemények* (1962. év) nem ragaszkodik egységes rövidítési elvekhez, az egyes szerzők különböző módon rövidítenek. Így pl. magát az *Irodalomtörténeti Közleményeket* is a következő formákban rövidítették egy évfolyamon belül: *ItK* — *It K* — *It. K.* — *Itk.* Hasonlóan változatos formákat találunk pl. a *Budapesti Szemle* (BSz. — B. Sz. — BpSzle — teljes cím) vagy a *Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei* (MTA I OKözl. — MTA I. O. K. — I OK — OK.) esetében is. Gyakori a címek teljes kiírása (elsősorban külföldi folyóiratok esetében), de szabvány szerinti, egyéni és sziglaszerű rövidítéseket is vegyesen találunk.

Kozocsa Sándor: *A magyar irodalom bibliográfiája 1956–1957* (Bp. 1961) a címetek kiírja, mindössze két folyóirat esetében alkalmaz rövidítést: az *Irodalomtörténetet It*, az *Irodalomtörténeti Közleményeket* pedig *It K* formában idézi.

A *Magyar Nyelv* szigorúan ragaszkodik a szorosan vett nyelvészeti folyóiratok egyöntetű, sziglaszerű rövidítéséhez: *MNy*, *Nyr*, *NyK*, *FUF*, *MSFOu* stb. Az ismertebbek gondolt, gyakrabban idézett folyóiratokat is úgy rövidíti, hogy az egyes szóelemeket központozás nélkül összeírja: pl. *UngJb.* (vagy *Ujb.*), *JournAs.*, *NéprKözl.*, *AOrientHung* stb. (Ez a folyóirat a rövidítésben odáig megy, hogy a sorozatok, monográfiák címét is igen gyakran hasonló módon rövidíti. Ezzel egy „nyelvészeti tolvajnyelv” kialakulását segíti elő, a folyóirat olvasását a nem szakmabeliek számára igen megnehezíti. De az olyan hivatkozás talán még sok nyelvész számára sem kielégítő, mint pl. az 1962. 58. évf. 309. lapján található mondat: „A legtovább e téren azonban B. Lőrinczy Éva ment. A KTSz című munkájában ezt írja . . .”). A nem nyelvészeti folyóiratok jó részét teljesen kiírja: pl. *Folia Orientalia*, *Zeitschrift für Deutsche Bildung*, sőt *Irodalomtörténeti Közlemények* (bár található *Irtört Közl* is!).

Borzsák István *A magyar klasszika-filológiai irodalom bibliográfiája 1926–1950* (Bp. 1952) című műve ugyancsak háromféleképpen közli a folyóiratcímeket. Szigllákat alkalmaz a legismertebb és leggyakrabban idézett periodikák esetében: *AA*, *EPhK*, *MNy* stb. A határterületi folyóiratok címét a *Magyar Nyelv*hez hasonlóan rövidíti: pl. *ActaOrHung*, *AkÉrt*, *DebrSzle*, *IrtörtKözl* stb. Az egy-kétszer idézett, más tudományági folyóiratok címét teljesen kiírja: pl. *Dunántúli Szemle*, *Nevelésügyi Szemle*, *Wiener Prähistorische Zeitschrift* stb. A rövidítések egyértelmű feloldását biztosítja a kötet elején található rövidítésjegyzék.

A *Századok* (1962. évi kötet) irodalmi hivatkozásaiban túlnyomóan kiírja a teljes címet. A talált kevés rövidítés részben sziglaszerű: pl. *ZfG*, *T. Sz.*, *Čs ČH*, részben a szabványnak megfelelő: *Arch. Közl.*, *Magy. Stat. Közl.*, részben egyéni rövidítés: pl. *Hist. Zeitschrift*, *Bp. Szemle*, *Magyar Stat. Szemle*. A folyóiratban rendszeresen megjelenő magyar történeti bibliográfiá külön rövidítési módszert alkalmaz. Ez elsősorban a szigllakra épül: pl. *AH.*, *AHA.*, *AtSz.*, *ITK*. stb. A feloldást a közölt rövidítésjegyzék teszi lehetővé. Az összeállító itt ki is jelenti: „Csak a gyakrabban előforduló folyóiratok címeit rövidítettük.” A többi folyóirat teljes címével szerepel a bibliográfiában, pl. *Bányászati Lapok*, *Felsőoktatási Szemle*, *Világírodalmi Figyelő* stb.

Mindkét új, nagy történeti bibliográfiánk (Kosáry Domokos: *Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába*. Bp. 1951–1957. és *Magyar történeti bibliográfia 1825–1867*. Szerk. I. Tóth Zoltán. Bp. 1950–1959.) elsősorban szigllákat használ, s ezeket a közölt rövidítésjegyzékben oldják fel. A két jegyzék azonban — mértékben is — eltér. Kosáryé kisebb, mert ő csak a főbb periodikákat (gyűjteményes munkákat, forráskiadványokat) rövidíti, a többit teljesen kiírja. A *Magyar történeti bibliográfia* lényegesen nagyobb periodikaanyagot dolgoz fel, s mindent rövidít. Ez utóbbi a szigllakban következőt használja a kis- és nagybetűket, mint Kosáry. A történészeknek bizonyára nem könnyíti meg a munkáját, hogy ugyanannak a folyóiratnak a két bibliográfiában más rövidítése van, illetve hogy ugyanaz a szigla a két forrásban más folyóiratot jelöl. Pl. az

Akadémiai Értesítő az egyikben *AKÉ.*, a másikban *AÉ.*, az *Archeologiai Értesítő* az egyikben *AÉ.*, a másikban *ArÉ.*

Néprajzi folyóiratunk, az *Ethnographia* (1962. év) ugyancsak nem egységes rövidítési elveket követ. Itt is erősen érvényesülnek a szerzők különböző szokásai. A legtöbbször teljesen kiírják a címeket, találunk azonban sziglaszerű rövidítéseket (pl. *NÉ.*, *NK.*, *Nyr.*, *MNy.*, *EPhK* stb.), valamint — a szabvány rendelkezéseit nem követő — rövidítéseket is (pl. *Zschr. f. slavische Phil.*, *Művtört. É.*, *MTA Nytud. Irod. Oszt. Közl.* stb.). Egyes folyóiratok egy kötetben belül is többféle rövidítéssel szerepelnek: pl. *Acta Ethn.* — *A. Ethn.* — *AEthn.* A külföldi folyóiratokat elsősorban teljes címmel jelölik, de akad ezek esetében is szigla: pl. *FFC.*, *JAF.*, *SbNU.*, *JIFMC.* stb.

Az *Index Ethnographicus*ban megjelenő kurrens néprajzi bibliográfia külön jegyzékben oldja fel a használt rövidítéseket. Ezek azonban különböző elvek alapján készülnek. Elég nagy számban találunk sziglakát (pl. *AHA.*, *AL.*, *FK.*, *JGLS.* stb.), egyes rövidítések megfelelnek a szabványnak (pl. *Földr. Ért.*, *Hess Bl.*, *Orv. Hetil.*), másokat egyéni módon rövidít, főleg áll ez az egy szóból álló címekre (pl. *Jászk.*, *Jelenk.*, *Népm.*, *Művt. Ért.* stb.). Az egységes elv hiányát jól szemléleti, hogy a különböző akadémiai *Acták* igen változatos formában találhatók meg: *Aagr.*, *A. Ant.*, *AArch.*, *Acta Ethn.*, *AHA.*, *AL.*, *AO.*

A *Művészettörténeti Értesítő* túlnyomó többségben teljes címmel idézi a folyóiratokat. Igen kevés rövidítést találtam az átnézett 1960. évi kötetben: *Num. Közl.*, *Tört. Tár.*, *Arch. Ért.* (de kiírva is!), *Kath. Sz.* (de kiírva is!), *Műv. tört. Ért.* (de legalább ugyanannyiszor kiírva!). Egyetlen sziglaszerű rövidítésre akadtam ebben az évfolyamban: *M. d. k. k. C. C.*

BIRÓ Béla *A magyar művészettörténeti irodalom bibliográfiája* (Bp. 1955) vegyesen használ sziglakát (pl. *B. H.*, *E. Sz.*, *M. I.*, *M. M. É. E.* stb.) és rövidítéseket. Az utóbbiak közül egyesek megfelelnek a szabványnak (pl. *Délv. Szle.*, *Erd. Hel.*, *Hadtört. Közl.* stb.), mások alaposan eltérnek attól (pl. *Alk.*, *Der Sp.*, *Szdk.* stb.). A közölt rövidítési jegyzék alapján lehet feloldani a változatos rövidítéseket.

Nem következetes a folyóiratcímek feltüntetése a *Magyar Jogban* sem. A címeket a legtöbbször teljesen kiírják, egyeseket azonban olykor rövidítve is idéznek, méghozzá többféle változatban: pl. *Jogt. Közl.* — *Jogt. K.*, *M. Jog* — *M. J.*

NAGY Lajos *Állam- és jogtudományi bibliográfiája 1960—61* (Bp. 1962) című műve sziglakát (*AA.*, *AI.*, *FOSz.* stb.) és a *Magyar Nyelvben* kiterjedten használt összevont rövidítéseket alkalmaz elsősorban (pl. *AkadKözl.*, *AJurid.*, *TanL.* stb.). Rövidítésjegyzék teszi lehetővé az egyértelmű feloldást.

A természettudományi kiadványok közül az *Acta Chimica Academiae Scientiarum Hungaricae* az idézett folyóiratokat általában rövidíti. Sziglakát csak igen elvétve találunk az átnézett 1962. évi 34. kötetben (pl. *C. A.*, *Ch. Z.*). A rövidítések leginkább abban térnek el a szabványtól, hogy nem következetesen alkalmazzák a kis- és nagybetűket: pl. *J. prakt. Chem.*, de *J. Org. Chem.* vagy egyszer *J. Biol. Chem.*, máskor *J. biol. Chem.* (Más folyóiratokat is többféleképpen rövidítenek egy kötetben belül: pl. *Magyar Kém. Folyóirat* — *Magyar Kém. Foly.* és teljes címmel.) A rövidítés több esetben egyáltalán nem utal kielégítően a címre: pl. *Ann.* vagy *Ber.*

GÁSPÁR Margit *A magyar kémiai irodalom bibliográfiája 1946—1955* (Bp. 1958) c. művében a kötet elején levő jegyzékben tájékoztat az alkalmazott rövidítésekről. Ezek túlnyomó részben sziglakát (pl. *MKF.*, *MKL.*, *KI.*, *NE* stb.), néhány folyóiratcímet rövidít is (pl. *Acta chim.*, *Felsőokt. Szle.*, *Magy. Tud. Akad. Kémiai Tud. Oszt. Közl.* stb.). Találunk azonban a bibliográfiában teljesen kiírt címeket is. Ezek általában egy szóból álló címek (pl. *Faipar.*, *Szemészet.*, *Technika.*, *Testneveléstudomány* stb.), de számos egy szóból álló címet sziglakával jelöl (pl. *KN* = *Köznevelés.*, *KI* = *Konzervipar.*, *T* = *Többtermelés* stb.).

A *Fizikai Szemlében* (1961. évi kötet) legnagyobb részét rövidített címeket találunk, szigla csak néhány szerepel (pl. *ZsETF, Acta P.H.*). A rövidítések kisebb részén fedezhető fel a szabvány hatása (pl. *Arch. ges. Phys., Ann. d. Phys., Ann. of Phys., Z. angew. Math. Phys.* stb.), nagyobb része nem tesz különbséget a címben szereplő fő- és melléknevek között (pl. *Brit. J. Appl. Phys., Acta Med. Scand., Journ. Appl. Phys.* stb.). Egyes folyóiratokra különböző rövidítésekkel is hivatkoznak (pl. *Zeitsch. f. Phys. — Zs. f. Phys., Magy. Fiz. Folyóirat — Magy. Fiz. F.* és teljes címmel).

Az *Acta Botanica Academiae Scientiarum Hungaricae*-ben (1958. Tom. 4.) szereplő folyóiratcímek is elég nagy változatoságot mutatnak a rövidítés szempontjából. Találunk teljesen kiírt címeket (*Magyar Botanikai Lapok, Archiv für Protistenkunde* stb.), szabvány szerinti rövidítéseket (*Ann. Rev. Biochem., Z. Naturforsch., Földr. Közl.* stb.), és egyéni rövidítéseket is (*Naturwiss., Journ. Microbiol., Zeitschr. Forst- u. Jagdw.* stb.). Több folyóiratot az egyes szerzők különbözően rövidítenek (pl. *Amer. Jour. of Bot. — Amer. J. Bot., Botanikai közl. — Botan. Közl. — Bot. Közl.* és teljes címmel stb.). Sziglaszerű rövidítésre ebben a folyóiratban nem akadtunk.

Az *Acta Technica Academiae Scientiarum Hungaricae* (1962. Tom. 39.) sem rövidíti egységes elvek szerint a folyóiratcímeket. Itt is találunk teljesen kiírt címeket (pl. *Journal of Aeronautical Sciences, Schweizerische Bauzeitung, The Indian Concrete Journal* stb.), a szabványnak megfelelő rövidítéseket (pl. *J. Amer. Ceram. Soc., Proc. Roy. Soc.* stb.), legtöbbször azonban egyéni rövidítéseket (pl. *Zeitsch. f. Anorg. Chem., M. Kém. Folyóirat, Z. Metallkde* stb.). Több folyóiratot itt is különféle képpen rövidítenek (pl. *Acta Techn. Acad. Sci. Hung. — Acta Technica A. Sc. Hung. — Acta Technica* és teljes címmel).

A *Műszaki Lapszemle Bányászat* (1962. 14. évf.) egyes füzeteiben megtaláljuk a feldolgozott folyóiratok jegyzékét rövidítésükkel együtt. Ott közlik, hogy a rövidítés az MSz 3404 szerint történt. A szabványra való utalás egyedülálló az átnézett folyóiratok és bibliográfiák között. A rövidítések túlnyomó többségükben meg is felelnek a szabványnak. Néhány esetben azonban eltérés van a rövidítésjegyzékben és magában a lapban használt rövidítés között (pl. *Oil Gas J.* helyett *Oil a. Gas J.* és *The Oil and Gas J., Mitt. Markscheidew.* helyett *Mitt. Marksch.* stb.)

Az *Acta Medica Academiae Scientiarum Hungaricae* (1963. Tom. 19.) szinte minden esetben rövidíti a címeket, s ezek a rövidítések nem a magyar szabványnak, hanem az ISO-ajánlásnak felelnek meg. 1962-ben ugyanis már 3. kiadásban jelent meg a *World medical periodicals* című kiadvány, amely öt és félezernél több orvosi folyóirat rövidítését az ISO-ajánlás alapján határozza meg. Ennek nemzetközi használatú rövidítésjegyzéknek a határolás látszik meg a folyóiraton. A vizsgált kötetben így több olyan rövidítést találunk, amely eltér a magyar szabványtól: pl. *Med. exp. (Basel), Albrecht v. Graefes Arch. Ophthal., Proc. roy. Soc. Med.* Bizonyos egyenetlenséget azért itt is találunk, egyes címeket többféleképpen is rövidítenek: pl. *Brit. Med. J.* és *Brit. med. J., Kreislaufforsch. és Kreislforsch.* stb.

A *Növénytermelés* (1962. Tom. 11.) ismét változatos módon szerepelteti a folyóiratcímeket. Találunk teljesen kiírt címeket (pl. *Magyar Kémikusok Lapja, Die Bodenkultur, Annales Agronomiques* stb.). Túlsúlyban vannak azonban a rövidítések, és ezek részben megegyeznek a magyar szabvánnyal (pl. *Amer. Soc. Agron., Chem. Zbl., Ber. Dtsch. Bot. Ges.* stb.), részben eltérnek attól (pl. *Bot. Zsurn., Acta Agric. Scand., Proc. Amer. Soc. for Hort. Sci.* stb.). Számos cím többféle rövidítéssel is szerepel: pl. *Magy. Mezőgazd. — Magyar Mezőgazd.* és teljes címmel is, *Can. J. Bot.* és *Canadian J. Botany* stb.

A *Magyar Mezőgazdasági Bibliográfia* (1963. évi kötet) című kurrens kiadvány a hivatkozott folyóiratokat teljes címükkel szerepelteti. (Az ugyanis nem tekinthető rövidítésnek, hogy az akadémiai Acták esetében csak az első két szót írja ki: pl. *Acta Veterinaria Academiae Scientiarum Hungaricae* helyett *Acta Veterinaria.*)

A hazai folyóiratcím- rövidítési gyakorlatot áttekintve — a kiragadott példák alapján is — meggyőződhattünk arról, hogy a szabvány mindaddig nem érte el a célját. Szakfolyóirataink általában széles teret hagynak az egyéni rövidítési módszereknek, s így egy kötetben belül (nemegyszer egy cikkben belül is!) ugyanaz a cím különböző rövidítésekkel szerepel. A hasonló címek eltérő rövidítéséből arra is következtethetünk, hogy a szerzők a bibliográfiai adatokat különböző rövidítési eljárást alkalmazó folyóiratokból, bibliográfiákból írták ki, s az egységesítéssel nem törődtek.

A címek teljes kiírását következetesen csak két bibliográfiában (Kozocsa; *Magyar Mezőgazdasági Bibliográfia*) találjuk. A folyóiratok és a bibliográfiák egyaránt elsősorban a határterületi, más szakmával foglalkozó (illetve a társadalomtudományok esetében a külföldi) folyóiratokat szerepeltetik teljes címükkel.

A szabvány szerinti rövidítési módszert a legpontosabban a *Magyar Folyóiratok Repertórium*a alkalmazza. A *Műszaki Lapszemle Bányászat* rövidítései — néhány következetlenségtől eltekintve — ugyancsak a szabványos formára való törekvést mutatják. Számos egyenetlenség mellett általában az ISO-ajánlás elvei valósulnak meg az *Acta Medica Academiae Scientiarum Hungaricae* rövidítési gyakorlatában. A többi folyóiratban és bibliográfiában talált és a szabványnak megfelelő rövidítés nem az előírások tudatos elfogadására vall.

A szíglák vagy szíglaszerű rövidítések elsősorban a bibliográfiákban találhatók, két bibliográfia (Nagy Lajos és a *Magyar történeti bibliográfia*) csak szíglákat alkalmaz. A bibliográfiák nagy részében vegyesen használják ezt a jelölési módszert a többivel. A folyóiratok közül a *Magyar Nyelv* él elvszerűen ezzel a lehetőséggel (bár itt is található teljesen kiírt címek és különféle rövidítések főként a határterületi folyóiratok esetében). A szíglák a társadalomtudományi folyóiratokban nagyobb, a természet- és alkalmazott tudományiakban kisebb arányban szerepelnek.

DÖRNYEI SÁNDOR

Transzliterálási problémák a Szovjetunió finnugor nyelveinél. A *Magyar Könyvszemle* hasábjain folyó transzliterálási eszmecseréhez kapcsolódva az alábbiakban a vita fővonalát adó témához, a cirill írásmódot alkalmazó nem szláv nyelvek átírási kérdéseire kívánunk hozzászólni.

1. Közismert tény, hogy az orosz birodalom elmaradott, írásbeliséggel alig rendelkező népei az Októberi Forradalom után meginduló gyors kulturális fejlődés során a 20—30-as években egységesen cirillbetűs ábécét kaptak, amely több-kevesebb eltéréssel az orosz nyelvben kialakult hangjelölési sajátosságokat követte. Az eltérések a nyelvek hangrendszerében mutatkozó jelentékeny különbségekre vezethetők vissza, az orosz nyelvben ismeretlen hangok számára új betűket kellett alkotni. Egy-egy új betű gyakran több nyelvben is előfordul, nemegyszer egészen eltérő hangalakokat rögzítve. Amint erre Radó György utalt¹: az a helyzet alakult ki, hogy a nyelvek, a betűk, továbbá a betűk által jelölt fonémák olyan sokfélesége áll a szakemberek előtt, amely szinte lehetetlenné teszi az átírás igényes, differenciált normalizálását. Ezek alapján Radó György véleménye szerint „... az egyetlen — legalább kis mértékben gyakorlati hasznú — eljárás az lenne, hogy a transzkripciót teljesen mellőzve és nem nyelvenként, hanem betűnként állapítanók meg a különféle betűjelek magyar betűértékét”. A megoldásra ezek szerint két ellentétes módszer kínálkozik: a nyelvenkénti (bizonyos mértékig fonetikus) és a betűnkénti, vagyis a szó legszorosabb értelmében vett transzliterálás, amely a hangokat teljesen figyelmen kívül hagyja.

¹ Radó György: *A Szovjetunió nyelveinek átírási kérdéseire*. Magy. Könyvszle. 1962. I. sz. 93—96. l.

Ebben a dilemmában azonban mind tudományos, mind gyakorlati szempontból lehetségesnek látszik olyan közvetítő megoldás alkalmazása, amely átfogóbb jellegű a nyelvenkéntinél, de fonetikailag pontosabb a betűnkéntinél. Ez a módszer a *nyelvcsaládonként, esileg ezen belül áganként történő átírás*. A rokonyelvek hanganyagának és betűsorának zöme azonos vagy összevethető, viszonylag kevés a csak egy-két nyelvre korlátozó sajátos hangok, ill. jelek száma. A rokonyelveket az átírt nevek, szövegek felhasználói (az érintett nyelvek esetében túlnyomórészt nyelvészek, irodalomkutatók, néprajzosok) szempontjából is ajánlatos egységesen transliterálni. Egy-egy kutató érdeklődési területe általában egy nyelvcsalád több nyelvére terjed ki, így a nyelvenként eltérő vagy a hangalakot figyelmen kívül hagyó egységes átírási szabályzat egyaránt zavarkeltő lehetne. Végül ezzel a módszerrel (éppen az egy nyelvcsaládon belül maradó kutatási területek miatt) a gyakorlati megvalósítás: a szabályzat kidolgozása is könnyebbnek látszik, hiszen az ezt végző munkatársaknak csak néhány nyelvet kell átfogniuk.

Ilyen módon természetesen csak fokozatosan épülhet ki a teljes cirillbetűs átírási szabvány. Ez a körülmény azonban csak látszólag jelent nehézséget. A transliterálás a gyakorlati könyvtári, bibliográfiai munka segédeszköze, felhasználása lényegében a magyar könyvtárakba áramló külföldi könyvanyaghoz kapcsolódik. Ennek a mértéke nyilván növekedni fog, és feltétlenül növelünk is kell a kisebb szovjet népek könyvterméséből való részesedésünket. A könyvtermés mennyisége és minősége, továbbá a felhasználók igényei szempontjából azonban valószínű, hogy távlatilag is csak az érintett nyelvek egy része számíthat jelentősebb érdeklődésre. Azok a kis népek, amelyek évtizedek alatt egy-két tuat vagy néhány száz művet adtak ki (és a nyelvek számát tekintve ezek vannak többségben), számottevő mértékben sohasem képviseltetik magukat a magyar könyvtárakban és szakirodalomban. A számításba vehető nyelvek között tehát gyakorlati szempontból is erős rétegződés mutatkozik. A több nagy, fejlett kultúrájú népet is magában foglaló török vagy a rokon finnugor nyelvek transliterálását soron következő feladatnak tekinthetjük, míg a kis kaukázusi vagy paleoszibériai nyelvekkel való foglalkozás hosszú időre elnapolható. A rétegződés egy-egy nyelvcsaládon belül is megmutatkozik. Saját nyelvrokonságunkból pl. fontosabb a viszonylag régi és fejlett írásbeliséggel rendelkező permi nyelvek vizsgálata, mint legközvetlenebb obi-ugor rokonainké, amelyeknek irodalma a kétségtelen fejlődés ellenére is minimális kiterjedtségű. A nyelveknek és nyelvcsaládoknak ez a rétegződése megoldja a sorrendi problémákat, ugyanakkor számottevő mértékben leszűkíti az érintett nyelvek körét.

A nyelvcsaládonkénti vizsgálódás tehát lényegesen kisebb betűanyag nyelvenként történő hangtani vizsgálatát és egybehangolt átírását jelenti. Ez gyakorlati szempontból is megfelelőbbnek látszik a cirill írásmódot használó nyelvek teljes betűkészletének az átírásánál. RADÓ György idézett cikkében olvasható, hogy egy teljességre nem törekvő kiadvány, amely a Szovjetunió 63 nyelvéből közöl szövegmintákat, 94 féle betűjelzést tartalmaz. Ez több, mint kétszerese a magyar betűkészletnek. Fél száz írásjegy megalkotása szinte lehetetlen feladatot jelent, feltéve, ha a transliteráció egyik gyakorlati szempontú alapelvének megfelelően törekszünk „...minél kevesebb olyan jel használatára, amelyik nem található meg a latin írásjelű írógépek billentyűzetén.”² A diakritikus jelek korlátozása után egyedül lehetséges megoldásként létrehozandó nagyszámú betűösszetétel pedig áttekinthetetlenné teszi az átírt szövegeket.

Az átírás nyelvcsaládonkénti egybehangoltsága természetesen nem jelenti azt, hogy egy betű, amely több rokonyelv írásrendszerében szerepel, mindegyikben feltétlenül ugyanazt a transliterációs megfelelést kapja. Ez az érvényben levő átírási szabványban sem valósult meg, hiszen pl. az *u* átírása eltérő, ha orosz (*i*) vagy ukrán (*ü*)

² ISO R 9 sz. nemzetközi szabványajánlás.

szövegből történik. A jelenséget a betűk eltérő hangalakja okozza, s a fonetikai viszonyokat a realitások határain belül a továbbiakban is ajánlatos figyelembe venni. *Az egybehangoltság tehát lehetőség szerinti egységességet jelent.*

2. A továbbiakban a nyelvesoportok szerinti vizsgálódás eredményeit és problémáit a gyakorlatban, a permi nyelvek hangtani vizsgálata alapján kívánjuk bemutatni.

A permi népek között három irodalmi nyelv alakult ki: a komi-zürjén, a komi-permják és az udmurt. Mivel azonban a két komi nyelv olyan közel áll egymáshoz, hogy beszélők között a kölcsönös megértés lehetséges, fonémarendszerük és betűsoruk pedig teljesen azonos,³ a zürjén és permják irodalmi nyelvet transliterálási szempontból egységes komi nyelvnek tekinthetjük.

A permi nyelvek átírása (az eltérő hangtani és írássajátságoknak megfelelően) szükségképpen eltér a szláv nyelvekétől. A fonémarendszerek közti különbségekből erednek az *u* betű transliterálásával kapcsolatos nehézségek. A mari nyelvben pl. (amely ez esetben nem hagyható figyelmen kívül) az *u* mellett előfordul a magyar *ü*-vel összevethető hangértékű *y* betű is. Az átírási szabvány *u*~*ü* megfelelése helyett ebben az esetben természetesen *y*~*ü* megfelelést hozunk létre, aminek következtében viszont az *u* átírására más jelet kell alkalmaznunk (*y*). Bár a komi nyelvben csak az *u* található meg, és így alkalmazhatnánk a szláv átírási szabvány előírását, az egybehangoltság elve mégis megköveteli, hogy a mari *ü*-vel való egyeztetés folytán a rokonnyelvekre is kiterjesszük az *u*~*y* megfelelést. Ez a megoldás egyébként közelebb hozná a magyar átírási gyakorlatot a nemzetközihez.

Problémákat vethet fel a *redukált hangokat jelölő betűk transliterálása*. A csökkentett hangerővel ejtett, elmosódó (sőt egymásbamosódó) redukált hangok átírásában a betűképhez való ragaszkodás látszik a leginkább megfelelőnek. Az *u*, *ü*, *ö* betűk a permi és volgai nyelvekben általában redukált *e* vagy redukált veláris *e* (̄) jelölésére szolgálnak. Így a komi *ö* redukált veláris *e*,⁴ transliterálására gyakorlati szempontból az *ö* betű javasolható.

Hasonlóképpen problematikus az úgynevezett „lágý” mássalhangzók átírása. A magánhangzók „lágýsága” hagyományos félreértésen alapuló jelölés. Voltaképpen a magánhangzót megelőző mássalhangzó palatalizáltságát jelenti, tehát az egyik hang sajátosságait a másik hangot rögzítő betűn jelöli. Ez a jelölési mód a palatalizált mássalhangzóiban igen gazdag orosz nyelvben ősi, megkövesedett írássajátságot jelent, amelynek megőrzése indokolt. Kevésbé érthető azonban egy tudományos szempontból kifogásolható hangjelölési módnak a XX. században történő átvétele. Az úgynevezett „új írásbeliségű nyelvek” ábécéjét kidolgozó tudósok a modern fonetika eredményei mellett figyelembe vehették volna a századforduló táján élt komi nyelvészek, elsősorban Georgij LÜTKIN (1835–1906) írásmódját,⁵ aki a mássalhangzók lágýságát mellékjellel (') ábrázolta.

Az átírási szabvány a „kemény” – „lágý” magánhangzó-párokknál egyes esetekben a „kemény” változatot vette alapul, s a „lágýságot” *j* + magánhangzó kapcsolattal fejezte ki (*u*–*ju*, *a*–*ja*, ill. ukrán *e* = *je*, *i* = *ji*), míg az *e*~*ɛ* párnál a „lágý” változatot transliterálta az alap-betűvel, a „keménységet” diakritikus jellel különböztetve meg (*e*–*é*). Ajánlatosnak látszik, hogy a finnugor nyelveknél az átírást az *e*–*je* pár beiktatásával következetesebbé tegyük.

³ *Komi-permjackij jazüik*. Pod red. V. I. LÜTKINA. Kudümkar, 1962, Komi-permjackoe Knizsnoe Izd. 5. és köv. l.

⁴ БУБРИН, Д. В.: *Грамматика литературного коми язүика*. Leningrad, 1949, Izd. Leningradzkogo Gosz. Ordena Lenina Univerziteteta im. A. A. Zsdanova. 6. l.

⁵ LÜTKIN, V. I.: *Permszkie jazüiki*. Mladopisz'mennüe jazüiki narodov SzSzsZR. Moszkva–Leningrad, 1959, Izd. AN SzSzsZR. 411–423. l.

A permi nyelvekben két olyan betűpár van, amely a mai orosz betűsorból hiányzik: az *o—jo* (*o—ë*), ill. az *i—ji* (a komiban *i—u*, az udmurtban *ü—u*). A fentiek alapján ezek átírása a *j* + magánhangzó kapcsolattal könnyen megoldható.

Nehézséget okozhat még az affrikáták nyelvenként különböző betűvel történő rögzítése, ill. az ebből eredő transzliterálási probléma is. A permi nyelvek hangállományához ugyanis (a finnségiektől eltérően és a magyarhoz hasonlóan) több affrikáta is tartozik. Ezek hangjelölése már a forradalom előtt is eltérő elvek szerint történt: a komik (akárcsak mi) betűösszetételt alkalmaztak, míg az udmurtok mellékjeleket. Egyes esetekben a transzliterálás nem jelent nehézséget: a komi összetételeket magyar tükörképükkel, az udmurt mellékjeles betűket a megfelelő hangot rögzítő magyar betűvel ábrázolva azonos eredményt kapunk — komi *дж*, udmurt *џ* = *dzs*, komi *дз*, udmurt *з* = *dz*. A *ч*, *ч*, *му* betűk magyar megfelelőiseinek a kiválasztása viszont már elgondolkoztató. A komi *ч* hangértéke ugyanis nem azonos a magyar *cs* hangértékével (*tš*): ezt a hangot *mu* betűkapcsolattal fejezik ki, amely pontos tükörképe a korábbi *ts* betűnknek. A kérdéses *ч* hangértéke *t's*,⁶ így a betű magyar megfelelőjéül ez látszik legalkalmasabbnak. Az udmurtban a *tš* affrikáta betűjele *ч*, míg a *ч* betű ennek a palatalizált párját jelöli.⁷ Az előbbi betű átírása a megfelelő hangértékű komi írásjeggyel összhangba hozva *ts* lehetne, míg az utóbbi megfelelőisül a *cz* javasolható. Ez ugyan kevésbé pontos és ezért vitatható megoldás, azonban az átírási rendszer egyszerűsége érdekében ezúttal érdemes feláldozni a tudományos pontosságot.

3. A fentiek figyelembevételével a permi nyelvű nevek, címek transzliterálására a következő megoldás javasolható.

Cirill betű	Átírása			Megjegyzés
	komi	udmurt nyelvből	orosz	
а	а	а	а	
б	б	б	б	
в	в	в	в	
г	г	г	г	
д	д	д	д	
е	je	je	je	
ё	jo	jo	e	
ж	zs	zs	zs	
(дж)	dzs	—	—	
џ	—	dzs	—	
з	z	z	z	
(дз)	dz	—	—	
з̄	—	dz	—	
и	ji	ji	i	
і	i	—	—	
й	—	i	—	
й̄	j	j	j	
к	к	к	к	
л	l	l	l	
м	m	m	m	

⁶ BUBRIH: *I. m.* 8—9. l.

⁷ *Grammatika szovremennogo udmurtszkogo jazüka*. Fonetika i morfologija. Izsevszk, 1962, Udmurtszkoe Knizsnoe Izd. 26. l.

Cirill betű	komi	Átírása udmurt nyelvből	orosz	Megjegyzés
н	n	n	n	
о	o	o	o	
ö	ö	ö	—	
п	p	p	p	
р	r	r	r	
с	sz	sz	sz	
т	t	t	t	
у	u	u	u	
ф	f	f	f	Az ф, х, ц fonémák orosz jövevényszavakban fordulnak elő
х	h	h	h	
ц	c	c	c	
ч	cz	cz	cs	
(тш)	ts	—	—	
ч̄	—	ts	—	
ш	s	s	s	
щ	scs	scs	scs	
ъ	”	”	”	
ы	y	y	ü	Vö. mari ŷ = ü
ь	,	,	,	
э	e	e	é	
ю	ju	ju	ju	
я	ja	ja	ja	

Néhány példa a fenti átírási javaslat szerint történő transliterálásra:

Komi:

Парма сьӧлӧтын.

Диньельса вӧрпункт.

Алӧй лента.

Udmurt:

Вордиськем пальӧсын.

Зардон азын.

Пинальӧс но чӧжпиос.

Толалте нюлӧскын.

Сепыч шур дурын.

Parma sz'ölötyn.

Din''jol'sza vörpункт.

Alöj ljenta.

Vordisz'kjem pal''joszyn.

Dzardon az'yn.

Pjinal''josz no tsözspiosz.

Tolaltje njuleszkyn.

Szjepycz sur duryn.

NAGY ERNŐ

Újabb Corvina került vissza Magyarországra. A fennmaradt Corvinák közül ma már csak alig egynehány van magánkézen, ezek egyike került árverésre az idén, július 6-án Londonban, a SOTHEBY-cégnél. A külföldön őrzött Corvinák mikrofilmjeinek megszerzése ügyében folytatott levelezés során az Országos Széchényi Könyvtár még idejében értesült az árverésről és arról, hogy hozzávetőleg milyen összegért lehet a kódex birtokába jutni. Így sikerült idejére biztosítani a szükséges devizát, s a nagy kultúr-történeti értékű és jelentőségű kódex visszakerült hazánkba.

Az évszázadok során elég gyakran gazdát cserélt kódex korábbi tulajdonosai közül tudunk arról, hogy a XVIII. században az 1794-ben kivégzett Chrétien-Guillaume

de LAMOIGNON DE MALESHERBES francia főúr könyvtárában volt. Később Sir Thomas PHILLIPS gyűjteményébe került, amelyet az örökösök a XIX. század második felében részletekben árverésre bocsátottak. Annak idején a *Magyar Könyvszemle* többször hírt is adott róla (1889. 366–367. l.; 1891. 333. l.; 1897. 413–414. l.), hogy két eladó Corvina van Angliában, mindkettő a PHILLIPS-gyűjteményből. Folytak is tárgyalások magyar részről a kódexek megvételéről, de ezek abbamaradtak, mert az örökösök nem akartak mindent egyszerre eladni. Igéretet tettek azonban, hogy ha a Corvinák eladásra kerülnek; az elővételi jogot fenntartják nekünk.

Tudomásunk van viszont róla, hogy később az egyik Corvina, egy LIVIUS-kódex a SOTHEBY-cég árverésén 1933-ban elkelt, és a New York Public Library Spencer-Gyűjteményébe került.

Igy tehát a PHILLIPS-gyűjtemény két Corvinája közül az egyiket mégis sikerült megszerezni. A kódex Caecilius CYPRIANUS III. században élt karthagói püspök 14 értekezését foglalja magában, közülök az egyik eddig nyomtatásban még nem jelent meg. A kódex 198 levélből áll (beleértve a végén levő 15 üres levelet). Végig egy kéz írása, egyenletes, olasz humanista antiqua írással. Egy-egy lapon mindig 37 sor van. A kódex 1460–1470 körül készült. Az aránylag egyszerűbb kiállítású, ún. firenzei indafonatos díszítésű kódexek közé tartozik. Legdíszesebb a címlap, ahol az alsó lap-széldísz közepén két puttó MÁTYÁS király babérkoszorúba foglalt címerét tartja. A címerpajzstól balra-jobbra „M A” szíglák — a „Mathias Augustus” nevek rövidítése. A címet Budán festették a kódexbe. A címlapon nagyméretű szövegkezdő *D* iniciálé a szerző — CYPRIANUS — képzeletbeli felalakjával. A kódexben még további 40 egyszerű, díszítésű iniciálét találunk, kettő ezek közül indafonatos.

Kötése XVIII. századi francia bőrkötés, de a pergame lapok élére festett színes virágmintás arany metszés bizonyítja, hogy eredetileg Budán kötötték, talán selyembe vagy bársonyba, ami elrongálódott, s talán ezért kellett újra kötni a kódexet. Az arany-metszés a kódex lapjainak élén fekete-vörös színekkel a szerző nevének és a kódexbe írt első mű címének a rövidítését is feltünteti: „CYPRIAN. DE. HABITU VIRGINU.”

CSAPODINÉ GÁRDONYI KLÁRA

Heidelbergi Káté kiállítás a Ráday Könyvtárban. Könyvtörténeti és bibliográfiai szempontból is érdekes kiállítást rendezett a Ráday Könyvtár a 400 évvel ezelőtt megjelent *Heidelbergi Káté* magyarországi és külföldön megjelent magyar nyelvű kiadásából. A kiállítás könyvanyagát gazdag kéziratos dokumentáció egészítette ki, amely a káté XVIII. századi kiadásaival kapcsolatban a cenzúrával folytatott harcokba adott betekintést.

A történeti sorrendben kiállított könyvek első csoportjában láthattuk a *Heidelbergi Káté*nak HUSZÁR Dávid által készített első magyar fordítását (Pápa, 1577), a SZÁRÁSZI Ferenc-féle második fordítást (Debrecen, 1604), a harmadik változatként *Énekeskönyv* és *Biblia* mellé kötött SZENCZI MOLNÁR Albert-féle fordításokat (Herborn, 1607, Hanau, 1608, Oppenheim, 1612); valamint az Esztergomi Főegyházmegyei Könyvtár tulajdonában levő 1658-i (ha ugyan nem 1656-i?) pataki kiadásnak eddig feldolgozatlan, sajnos csonka példányát. A kiállított unikumok közül legérdekesebb az oppenheimi szöveg Lőcsén, 1627-ben megjelent kiadása. Ez SZENCZI MOLNÁR *Zsoltároskönyve* első magyarországi kiadásának — amelyből eddig egy példány sem volt ismeretes — függeléként jelent meg. E kiadvány egyúttal azonos a régóta hiányolt 1627-i lőcsei énekeskönyvvel. A Tiszántúli Ref. Egyházkerület Nagykönyvtárának unikumát a kiállítás előkészületei során NAGY Barnának sikerült ilyen értelemben azonosítani. Másik unikum volt egy

1675-i kolozsvári kiadás, amelynek szövege az 1658-i pataki kiadás nyomán halad, VERES-EGYHÁZI Mihály nyomtatásában.

A kiállításra több könyvtárból, sőt magánosoktól is gyűjtöttünk anyagot. Ezek egybevetésekor kiderült, hogy több azonos impresszumú kiadás különbözik egymástól. Így a XVII. sz. végén Lőcsén BREWER Sámuel nyomdájában megjelent év nélküli kiadásról (RMK I. 1589) NAGY Barna kiderítette, hogy többször is kiadták. Ugyanígy az 1718-i debreceni kiadásnak is — amint eltérő könyvdíszzeiből megállapítható — két változata van. Az 1750-es évektől, amikor a Helytartótanács elrendelte a meglévő káték elkobzását, és annak újbóli kinyomtatását a cenzúra engedélyéhez kötötte, több hamis impresszumú kiadás van. A debreceniek HATVANI István tanácsára Baselen nyomtatták ki a kátét, ennek 1760-i kiadásából több variáns van: az egyikben HATVANI István második előszava 1768-ban kelt; a másikban II. JÓZSEFÉRT mint koronás királyért imádkoznak, tehát csak 1780 után adhatták ki; sőt levéltári dokumentum szerint 1760, baseli impresszummal nyomtattak *Kátét* Pozsonyban, 1786-ban is! A budapesti Egyetemi Könyvtár 1771-i debreceni kiadású kátéjának külön érdekessége, hogy a cenzúranak bemutatott példány. Az előzéklapon kézirással a cenzor feltételes engedélye, belül ceruzával a kifogásolt szöveg áthúzva. LANDERER Mihály pozsonyi nyomdász 1780-i kátékiadása azért híres, mert a ref. egyház tudta és beleegyezése nélkül először hozta a cenzúra által kívánt módosításokat és csonkítást, és ez tudomásunk szerint a világirodalomban egyetlen 129 kérdés helyett 128 kérdésből álló *Heidelbergi Káté*-kiadás. Megtévesztő célzattal készülhetett egy debreceni hamisítvány: impresszuma „Margitai, 1771”. De címlapjának formája, belső díszítései — amelyek megegyeznek a későbbi kiadásokkal —, valamint módosított szövege elárulják, hogy nem Debrecenben nyomtatták, hanem Kassán, ELLINGER nyomdájában, és nem 1771-ben, hanem 1780 után. 1791 után, amikor megszűnik az állami cenzúra engedélyének szükségessége, jelenik meg először pesti kiadás: először Pozsony—Pest. 1800, LANDERER, majd 1808-ban csak Pest, PATZKÓ impresszummal.

A kiállítást fényképek, térkép és grafikon tették színessé; végül az első kérdés és felelet magyar szövegének történeti fejlődését bemutató táblák.

A jubileummal kapcsolatban tanulmánykötet is készül, amely a *Heidelbergi Káté* részletes bibliográfiája mellett még hat értekezést is közöl a káté magyarországi történetéről.

BELICZAY ANGÉLA